

Показники та класифікації банківської концентрації на регіональному рівні

Проаналізовано регіональний розподіл банківських ресурсів в групах регіонів високої, середньої, незначної та низької концентрації. Застосовано показники ринкової концентрації до оцінки процесів банківської концентрації в регіонах України. Проведено групування регіонів України на основі кластерного аналізу за показниками банківського капіталу, кредитів, депозитів та інфраструктури.

Ключові слова: банківські ресурси, регіон, показники ринкової концентрації, кластерний аналіз.

Розвиток економічного потенціалу регіонів та підвищення їхньої конкурентоспроможності потребує належної банківської підтримки. З іншого боку рівень розвитку регіональних банківських систем значною мірою залежить від соціально-економічного розвитку регіонів, чисельності населення, розвитку ринкової і транспортної інфраструктури, мережі зв'язку тощо. Банки спрямовують свої капітали на розвиток тих регіонів, які мають хороші економічні перспективи, де висока концентрація ділової активності. Особливо це стосується іноземного капіталу.

Особливістю сучасної світової фінансової системи є посилення процесів концентрації банківського капіталу, які спостерігаються в країнах із різним рівнем економічного розвитку. Ряд наукових результатів дозволяють стверджувати, що концентрованіша банківська система є більш стабільною у періоди криз. В Україні процеси концентрації протікають на фоні регіональної нерівномірності структури банківської системи, пов'язаної з асиметричним характером економічного розвитку регіонів. При цьому посилюються диспропорції регіональної структури банківської системи.

Процеси концентрації банківського капіталу як на макро, так і на регіональному рівні є важливим об'єктом вивчення, на якому зосереджена постійна увага дослідників банківської системи. Відзначимо роботи таких вітчизняних вчених як В. Міщенко, О. Васюренко, С. Науменкової, М. Долішнього, О. Другова, Б. Пшика, Н. Слав'янської, У. Грудзевич, Н. Шелудько, З. Герасимчук, Н. Корецької, І. Брітченко та ін.

Однак у вітчизняній науковій літературі з питань концентрації банківських ресурсів ще недостатньо застосовуються статистичні методи та моделі.

Метою цієї роботи є виявлення економіко-статистичних особливостей розподілу банківського капіталу, кредитів та депозитів на регіональному рівнях у кризовий період упродовж 2008-2011 рр.

Для цього виокремимо такі завдання.

1. Проаналізувати особливості зосередження банківських ресурсів за класифікаціями регіонів, які вживаються у наукових джерелах.
2. Розглядаючи регіони як конкурентів за залучення банківського капіталу дослідити регіональний розподіл банківських ресурсів за допомогою показників концентрації.

3. Із використанням кластерного аналізу провести групування регіонів України за показниками зосередження банківських ресурсів.

Одним із варіантів класифікації регіонів за зосередженням банківських ресурсів є поділ на чотири групи за концентрацією акціонерного капіталу на 10000 населення, або за зосередженою часткою статутного чи власного капіталу (група високої концентрації – частка капіталу у сукупному обсязі банківської системи 10%, середньої – 3%, незначної – 1% та низької – < 1%) [1].

Так, за ознакою юридично зосередженої частки власного капіталу у регіоні на середину 2010 р. 15 регіонів України (в яких розміщені банки-юридичні особи) поділялися на такі групи: група високої концентрації – Київ та Київська область, Дніпропетровська область; середньої концентрації – Харківська, Донецька, та Одеська області. Всі інші 10 областей складала групу низької концентрації капіталу [9].

Однак, переважна більшість українських дослідників у поділі регіонів за концентрацією банківського капіталу дотримується класифікації, за якою групи високої, середньої, незначної та низької концентрації були виділені за кількістю банків-юридичних осіб, мережею філій та вартістю їх активів. У ряді робіт різних років розглядається постійний склад виділених груп [2-5].

Проведемо аналіз розміщення банківської інфраструктури та ресурсів у цих групах регіонів високої, середньої, незначної та низької концентрації. Кількісно опишемо процеси концентрації в регіонах банківських ресурсів, використовуючи дані Національного банку України щодо юридичних адрес банків та їх власного капіталу банків, кількості банків та їх філій, залишків коштів на кінець кварталів по наданих кредитах та залучених депозитах в регіональному розрізі за 2008-2011 рр.

Зазначимо, що за показником кількості кредитних установ Україна відстає від багатьох інших держав. Так, у країнах ЄС на 100 тис. осіб припадало 40-50 кредитних установ, Центральної та Східної Європи – 7, в Україні 3,5 (в столичному регіоні – 5,6, на решті території України, без урахування столичного регіону, – 3,0) [6]. Із 25 регіонів України (включно із АР Крим) в 10 областях дотепер відсутні самостійні банки-юридичні особи. Територіальну нерівномірність розміщення банків в Україні певною мірою згладжує розвиток мережі філій. Кількість відділень оцінювалася близько 20 тисячами станом на середину 2010 р. [7].

Група високої концентрації представлена м. Києвом та Київською областю (столичний регіон), де зосереджено більше половини діючих банків, а саме 115 на кінець III кварталу 2011 року. У відсотковому значенні упродовж 2008-2011 років ця кількість зросла із 62% до 65%. Кількість філій за загальною тенденцією значно скоротилась – із 131 до 61 на кінець III кварталу 2011 р. Попри це, їх відносна частина у столичному регіоні навіть дещо зросла – із 10% до майже 12%.

За досліджуваний період капіталізація столичного регіону продовжувала зростати як в абсолютному вираженні (із 65 до 96 млрд. грн.), так і у відносному – із 71% до 76% капіталу банківської системи (рис. 1). Така тенденція перерозподілу власного капіталу банківської системи на користь центрального регіону характерна для більшості пострадянських економік.

Обсяги кредитів зросли майже вдвічі і становили на кінець III кварталу 2011 р. близько 400 млрд. грн. Обсяги депозитів зростали значно меншими темпами, збільшившись із 135 до 193 млрд. грн. При цьому відносна частка креди-

Поряд із деяким нарощуванням капіталу банків – юридичних осіб із 25 млрд. грн. до 29 млрд. грн. в регіонах цієї групи відбулося його відносне зменшення із 27% у 2008 р. до 23% на середину 2010 р. Характерною є значна диспропорція часток обсягів капіталу, кредитів та депозитів окремих регіонів. Дніпропетровська область зосередила приблизно 10% капіталу, 15% кредитів та 10% депозитів в основному завдяки ПАТ КБ «Приватбанк». Більше 3% капіталу розміщено у Харківській, Донецькій та Одеській областях, в усіх інших – менше 1%. Сумарно в цих регіонах надано 38% кредитів та залучено 41% депозитів від загальноукраїнських обсягів (рис. 3).

До групи незначної концентрації належать 9 регіонів: Луганська, Миколаївська, Волинська, Івано-Франківська, Черкаська, Херсонська, Чернігівська, Сумська та Вінницька області (рис. 4). В перелічених областях кількість банків скоротилась із 10 до 7, а кількість філій становила на 1.10.2011 – 135, що є близько чвертини загальної кількості філій (26%).

Частки кредитів та депозитів регіонів групи становлять 0,7-1%. Сумарний капітал банків-юридичних осіб регіонів групи становив близько 2 млрд. грн., або 1,5% сумарного капіталу на середину 2010 р. Частка кредитів зменшилась із 12% до 8%, а частка депозитів стабільно становить біля 11%. Чотири області – учасники групи не мають зареєстрованих банків-юридичних осіб.

В останню групу низької концентрації зараховують 7 регіонів: Рівненську, Хмельницьку, Житомирську, Закарпатську, Тернопільську, Кіровоградську, Чернівецьку області (рис. 5). Тут розташований 1 банк (Закарпатська обл.) та близько 12% кількості філій (65 на 1.10.2011). Частка депозитів і кредитів окремих

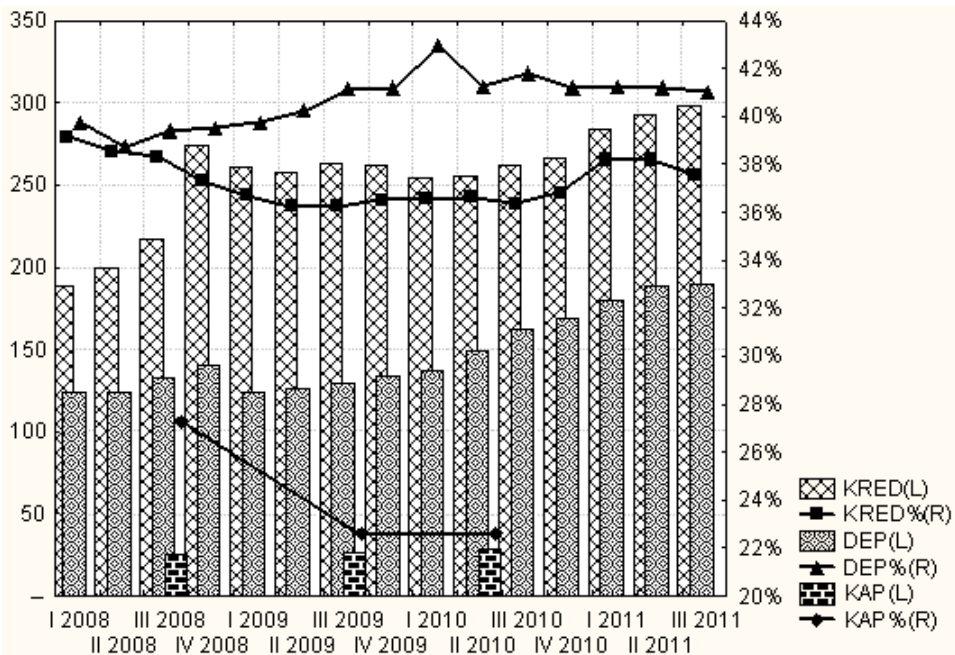

Рис. 3. Сумарні капітал, кредити, депозити в регіонах групи середньої концентрації (млрд. грн., %) (Розраховано за даними НБУ [8]).

Рис. 4. Регіони групи незначної концентрації

Рис. 5. Регіони групи низької концентрації

регіонів менша 0,7%. Сумарна частка кредитів зменшилась із 6% до 5%, а частка депозитів становить 6%.

Наведені дані показують значні територіальні диспропорції в розвитку банківської системи країни. Найбільша диспропорція спостерігається щодо зосередження капіталу: на середину 2010 р. в центральному регіоні його було сконцентровано 76%, в регіонах середньої концентрації – 22%, регіонах незначної та низької концентрації разом – 1,6%. Далі за ступенем концентрації йде розподіл кредитів у групах регіонів – відповідно 49%, 38%, 8%, 5%. Найменше концентровані депозити – відповідно 42%, 41%, 11%, 6%.

Щодо розміщення банківської інфраструктури на кінець досліджуваного періоду маємо такі результати: 65%, 30%, 4% та менше 1% загальної кількості банків, відповідно у I, II, III та IV групах концентрації. Загальна кількість філій розподілена у групах таким чином – більше 11%, більше 47%, близько 26% та 12% відповідно.

Проведений аналіз свідчить і про часову зміну відносних показників локалізації банківської інфраструктури та банківських ресурсів у групах регіонів. Так на рис. 1 та рис. 3 можна побачити, що у I та II групах після 2008 р. зріс розрив між відносними частками кредитів та депозитів, які на середину 2008 р. були майже рівні в обидвох групах. Але у I групі частка кредитів стала переважати над часткою депозитів, а у II групі – навпаки. Це означає, що регіони II групи, надаючи майже таку саму суму депозитів, тепер кредитуються на четвертину менше суми кредитів регіонів I групи, а у 2008 р. цей розрив був мінімальний. Відносна частка капіталу в столичному регіоні продовжує зростати в основному за рахунок зменшення у регіонах II групи. З табл. 1 можна зробити висновок про зміни у концентрації банківських установ в регіонах. Поряд із загальною тенденцією закриття філій (в основному переведенням у безбалансові відділення) у відносному розрахунку найбільше втратили регіони IV групи.

Суттєві перерозподіли відбулися і в кожній із виділених груп. Регіональною точкою зростання стала Дніпропетровська область, де за два роки стало у 1,5 разу більше капіталу банків-юридичних осіб, а на кінець III кварталу 2011 р. – у два рази зросли обсяги наданих кредитів у порівнянні з 2008 р. Суттєво зауважити, що 58% цієї суми надано у сферу торгівлі та послуг. Дніпропетровська область стала регіоном найбільшого коливання обсягів кредитування – коефіцієнт варіації склав 27%, у Київському регіоні, відповідно, 17%. Щодо обсягів депозитів найбільш мінливими були Полтавська область (коефіцієнт варіації 24%), АР Крим (коефіцієнт варіації 23%), Донецька та Луганська області (коефіцієнт варіації 21%).

На нашу думку, для кількісної характеристики нерівномірності та динаміки перерозподілу регіональної структури банківської системи можна використати показники ринкової концентрації, якщо теоретично розглядати регіони як

Таблиця 1

Кількість банків та їх філій у групах регіонів

Групи регіонів	I група Високої концентрації				II група Середньої концентрації				III група Незначної концентрації				IV група Низької концентрації			
	К-сть банків	% від загальної к-сті банків	К-сть філій	% від загальної к-сті філій	К-сть банків	% від загальної к-сті банків	К-сть філій	% від загальної к-сті філій	К-сть банків	% від загальної к-сті банків	К-сть філій	% від загальної к-сті філій	К-сть банків	% від загальної к-сті банків	К-сть філій	% від загальної к-сті філій
01.01.2009	114	62,0	131	10,0	59	32,1	569	43,3	10	5,4	384	29,2	1	0,5	230	17,5
01.01.2010	115	63,2	106	9,7	56	30,8	486	44,5	10	5,5	315	28,8	1	0,5	185	16,9
01.01.2011	111	63,1	83	11,2	54	30,7	509	48,2	10	5,7	203	27,4	1	0,6	156	14,8
01.10.2011	115	65,0	61	11,6	54	30,5	353	47,6	7	4,0	135	25,8	1	0,6	65	12,4
Приріст показника, %	0,9	4,9	-53,4	16,8	-8,5	-4,9	-38,0	9,9	-30,0	-27,2	-64,8	-11,8	0,0	4,0	-71,7	-29,1

* Розраховано за даними НБУ [8].

конкурентів щодо залучення банківського капіталу, у тому числі розподілу кредитних ресурсів.

Скористаємося коефіцієнтами концентрації CR4 та CR5 (сума 4-х (5-ти) найбільших часток), індексом Герфіндаля (HI – Herfindahl index) (сума квадратів часток) та індексом Розенблюта (RI – Rosenbluth index (або Hall and Tideman index)). Коефіцієнти концентрації визначаються лише частками лідерів і не враховують ситуацію в інших регіонах. Індекс Герфіндаля у своєму значенні агрегує збільшені внески регіонів з більшими частками та зменшені внески регіонів з невеликими частками. При оцінюванні концентрації ринку вважається, що значення індексу Герфіндаля менше 0,10 є показником низької концентрації, вище 0,18 – показником високої концентрації, а значення між 0,10 та 0,18 свідчить про помірно концентровану галузь. На відміну від перших двох показників індекс Розенблюта більшою мірою враховує вклад регіонів з незначними частками. Він знаходиться за формулою:

$$R = \frac{1}{2 \sum_{i=1}^n r_i s_i - 1}$$

де r_i – рангова позиція регіону;

s_i – частка i регіону;

n – кількість регіонів, і змінюється від $1/n$ до 1 у випадку повної концентрації в одному регіоні.

Значення показників концентрації капіталу (табл. 2) показують зростання і до того дуже високого рівня регіональної концентрації.

Таблиця 2

Показники концентрації регіонального розміщення власного капіталу банків

Index КАПІТАЛ	2008	2009	2010	Приріст показника, %
CR ₄	0,92	0,93	0,94	2,0
CR ₅	0,95	0,96	0,97	2,0
H	0,5188	0,5900	0,5894	13,6
R	0,3814	0,4275	0,4307	12,9

* Розраховано за даними НБУ [8].

Основний обсяг кредитів (81%) та депозитів (71%) сконцентровано у 5 найактивніших областях – Київській, Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Харківській. Однак динаміка коефіцієнтів концентрації кредитів та депозитів мають

зворотні тенденції: відбувається переважне перетікання і концентрація кредитних ресурсів у великих бізнесових центрах (табл. 3), натомість концентрація залучення депозитів навіть дещо зменшилась (табл. 4).

Одним із негативних наслідків таких диспропорцій регіональної побудови банківської системи України є вимивання коштів із регіонів із низьким рівнем розвитку фінансової інфраструктури та інвестиційної привабливості у регіони (області), розвиненіші та інвестиційно привабливіші. За показником залучення (вилучення) через банківську систему фінансових ресурсів України регіони умовно ділять на дві групи:

- 1) регіони-донори, з яких через банки вилучаються фінансові ресурси;
- 2) регіони-отримувачі, котрі залучають фінансові ресурси з інших регіонів.

Таблиця 3

Показники концентрації регіонального розміщення наданих кредитів банків

Index KRED	2008				2009			
	кв.І	кв.ІІ	кв.ІІІ	кв.ІV	кв.І	кв.ІІ	кв.ІІІ	кв.ІV
CR ₅	0,72	0,72	0,72	0,74	0,74	0,75	0,75	0,77
HI	0,2133	0,2157	0,2207	0,2376	0,2421	0,2509	0,2547	0,2594
RI	0,1119	0,1109	0,1127	0,1180	0,1182	0,1210	0,1234	0,1271
Index KRED	2010				2011			Приріст по-казника, %
	кв.І	кв.ІІ	кв.ІІІ	кв.ІV	кв.І	кв.ІІ	кв.ІІІ	
CR ₅	0,76	0,77	0,78	0,79	0,80	0,80	0,81	11,6
HI	0,2568	0,2571	0,2688	0,2742	0,2737	0,2751	0,2849	33,6
RI	0,1256	0,1261	0,1320	0,1366	0,1414	0,1423	0,1466	31,0

* Розраховано за даними НБУ [8].

Таблиця 4

Показники концентрації регіонального розміщення залучених депозитів банків

Index KRED	2008				2009			
	кв.І	кв.ІІ	кв.ІІІ	кв.ІV	кв.І	кв.ІІ	кв.ІІІ	кв.ІV
CR ₅	0,71	0,71	0,70	0,71	0,71	0,70	0,70	0,70
HI	0,2139	0,2217	0,2118	0,2163	0,2139	0,2069	0,1992	0,1977
RI	0,1123	0,1132	0,1102	0,1089	0,1123	0,1103	0,1089	0,1088
Index KRED	2010				2011			Приріст по-казника, %
	кв.І	кв.ІІ	кв.ІІІ	кв.ІV	кв.І	кв.ІІ	кв.ІІІ	
CR ₅	0,69	0,70	0,70	0,69	0,70	0,70	0,71	0,7
HI	0,1814	0,2008	0,1968	0,1935	0,1969	0,1998	0,2046	-4,7
RI	0,1054	0,1104	0,1100	0,1066	0,1083	0,1093	0,1116	-0,6

* Розраховано за даними НБУ [8].

Ці процеси загострились у 2011 р., коли в лідируючих регіонах різниці між наданими кредитами та залученими депозитами продовжували зростати, а в ряді областей фіксувались від'ємні різниці. До цих областей належать: Полтавська, Луганська, Черкаська, Львівська та АР Крим (рис. 6).

Проведений аналіз показує посилення процесів концентрації та асиметричності розподілу банківських ресурсів у регіонах України, що, на нашу думку, потребує оновлення підходів до класифікації регіонів за банківським забезпеченням. Одним із них може бути застосування кластерного аналізу, який ще називають класифікаційним аналізом, або таксономією. Об'єкти в кожному кластері мають бути схожі більшою мірою, ніж об'єкти інших класів, і відрізнятися від

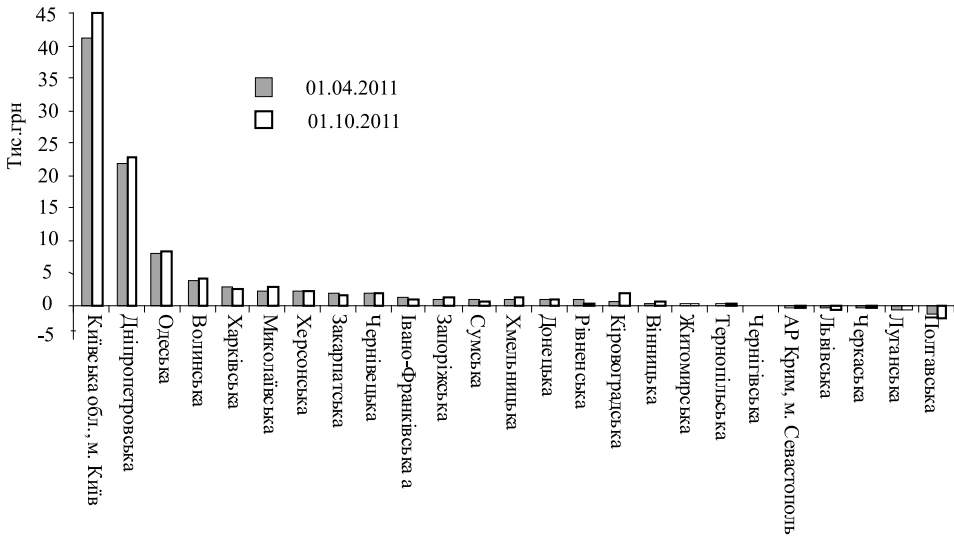

Рис. 6. Різниця наданих кредитів та залучених депозитів на 1 жителя регіону

об'єктів інших кластерів більше, ніж від об'єктів власного класу. Для кластеризації регіонів використовуємо такі показники:

- індекс забезпечення банківської інфраструктурою, який розраховується за формулою

$$I = \frac{N}{\sqrt{SP}}$$

де N – кількість банків та їх філій у регіоні;

S – площа регіону, тис. кв. км;

P – населення, десятків тис. осіб;

- власний капітал банків-юридичних осіб;
- кредити, надані іншим фінансовим корпораціям;
- кредити, надані нефінансовим корпораціям;
- кредити, надані домашнім господарствам на 1 жителя;
- депозити інших фінансових корпорацій;
- депозити нефінансових корпорацій;
- депозити домашніх господарств на 1 жителя.

Щоб враховувати відмінності по всіх кількісних показниках, незалежно від масштабу та одиниць вимірювання, проводять їх нормування (статистичну стандартизацію) за формулою:

$$x_{ij}^{st} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sigma_j}$$

де x_{ij} – значення j -го показника на i -му об'єкті;

\bar{x}_j – середнє значення j -го показника;

σ_j – середньоквадратичне відхилення j -го показника;

x_{ij}^{st} – нормоване значення j -го показника на i -му об'єкті.

Мірою схожості виберемо евклідову відстань, яка враховуватиме однаковою мірою вклад кожної з ознак.

Проведена кластеризація засобами ПП Statistica за даними 2009 р. дозволяє виділити такі групи. Окремими кластерами треба вважати Київ та Київську область, Дніпропетровську, Донецьку та Одеську області. До одного кластера можна віднести Запорізьку, Харківську та Полтавську області. Окремо слід розглядати Львівську область. Всі інші регіони можна віднести до одного кластера, в якому можна виділити підгрупи близьких регіонів (рис. 7).

Отже, кризовий період в українському банківському секторі відзначився посиленням регіональної концентрації банківського капіталу в центральному Київському та Дніпропетровському регіонах, що є виявом нерівномірності розвитку реального сектору економіки, зосередженості банків-юридичних осіб в регіонах-бізнесових центрах із великою клієнтською базою та розгалуженою філійною мережею. Посилення диспропорцій у розміщенні банківської інфраструктури, капіталу, активів та джерел залучених коштів, потребує різних інструментів аналізу динаміки таких процесів, зокрема, можна використовувати показники концентрації, а також перегляду класифікацій регіонів за банківським забезпеченням, наприклад, із застосуванням кластерного аналізу.

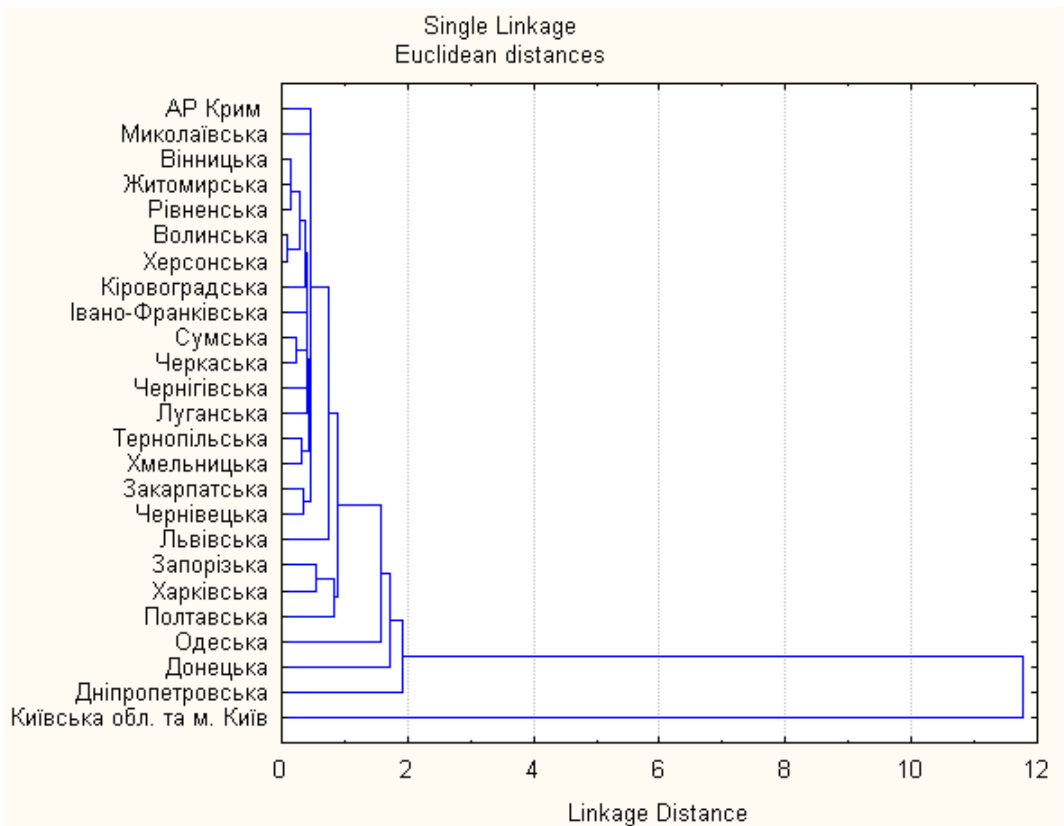

Рис. 7. Кластеризація регіонів України за банківською забезпеченістю у 2009 р. (Розраховано за даними НБУ [8]).

Список використаних джерел

1. Банківська система України в європейському контексті: генеза, структура, конкурентний потенціал : [монографія] / Пустовійт Р. Ф. та ін. ; за ред. Р. Ф. Пустовійта. – К. : УБС НБУ, 2009. – 399 с.
2. Другов О. О. Політика регіонального розвитку банківської системи України / О. О. Другов // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – №1. – С. 56-60.
3. Проблеми та рівні територіальної організації банківської системи. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
4. Пшик Б. І. Регіональні аспекти концентрації банківського капіталу / Б. І. Пшик // Капіталізація: проблеми розвитку та кількісного виміру : Матеріали круглого столу 21 грудня 2006 р., м. Львів / Відп. ред. М. А. Козоріз. – Львів : Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ, 2007. – С. 70-82.
5. Колодізев О. М. Банківський бізнес як фактор економічного зростання регіонів України / О. М. Колодізев // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – №2(25). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2008_2/Contents.htm .
6. Коваленко В. В. Ефективність банківської системи в умовах глобальної конкуренції / В. В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №5. – С. 169-177.
7. Веселий І. О. Оцінка рівня територіальної концентрації банківської системи України / І. О. Веселий. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/23_NTP_2010/Economics/70327.doc.htm.
8. Сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
9. Hirna O. An analysis of the concentration of banking capital in Ukraine / O. Hirna, V. Fostyak // Developmental challenges of contemporary economies: Management-Finance-Restructuring. – Krakow : Foundation of the Krakow University of Economics, 2011. – P. 550-560.

Гирна А. И. Показатели и классификации банковской концентрации на региональном уровне.

Проанализировано региональное распределение банковских ресурсов в группах регионов высокой, средней, незначительной и низкой концентрации. Использованы показатели рыночной концентрации к оценке процессов банковской концентрации в регионах Украины. Проведено группирование регионов Украины на основе кластерного анализа по показателям банковского капитала, кредитов, депозитов и инфраструктуры. Ключевые слова: банковские ресурсы, регион, показатели рыночной концентрации, кластерный анализ.

Hirna O. Yo. Indicators and Classifications of Banking Concentration at Regional Level.

The regional distribution of banking resources in groups of regions with high, medium, small and low concentration is analyzed. The indicators of market concentration were applied to estimate the processes of regional banking concentration in Ukraine. The cluster analysis is suggested for the grouping of regions of Ukraine in terms of bank capital, loans, deposits and infrastructure.

Key words: bank resources, region, indicators of market concentration, cluster analysis.

Надійшло 06.02.2012 р.